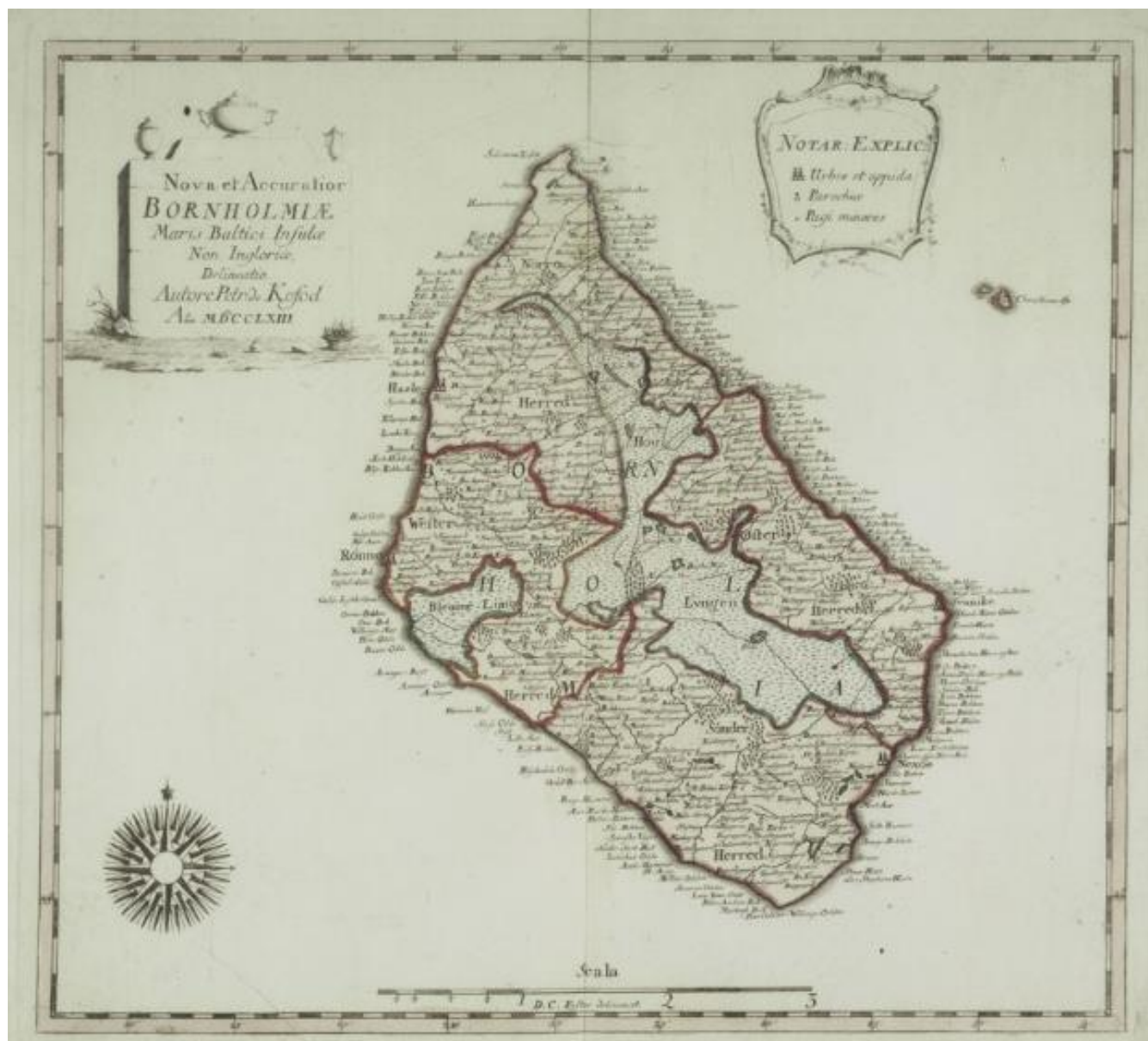

Det Femte Capitel.

Om Bornholms Amt, i Almindelighed.

=====

Det er en i Historien navnkundig og temmelig stor Øe, sorterende ligesom forrige, under Siælends Stift, dog derfra adskilt ved 15 Mile, længere ud i Øster-Søen, hart ad midt imellem Jasmund paa Land-Rygen og Ysted i Skaane, nemlig fra det sidste Sted 7 of fra det første 9 Mile. Elevatio Poli er midt paa Landet 55 Grader 9 Min. Længden regnes fra Due-Odden i Sønder, til Hammeren i Nord, noget over 6, men Breden omtrent 3 Mile, altsaa er Figuren langagtig og firekantet, holdende i sin Omkreds hen ved 14 til 15 Mile.

Bornholms Navn og første Beboelse. Navnet Bornholm, Boringholm, Borindholm, og i Iiskandske Monumenter Borghundarholmur, kaldes af ADAMO BREM. Ikkun med den sidste Stavelse Holmia, og da dens Latinske Navn sædvanligen er Boringia, saa synes det efter OLAI WORMII Meening *Monument. Dan.* pag. 223 ikke urimeligt, at PAULUS WARNEPRIDUS hensigter til den, naar han, maaske ved en Copiistes Skriver-Feyl, setter Scoringia for Boringia, sigende, *de gestis Longon'bardor. Lib. I. Cap. 7.* In Scoringia Vinili novi egressi, oer annos aliquot consederunt. Oprindelsen til Navnet udledes gemeenligen fra den Mand som først skal (163) have indtaget og med sin Afkom besat Bornholm, hans Navn foregives at have været Boer eller Beor, maaskee Biørn, som i Norden er et ad de ældste Navne (*).

(*) Thormod, Torfæus siger i *Serie Reg. Ac Dynast. Dan.* origo nominis Bornholm. Non a Beor qvodam, sed a Borgund, qvod exine Burgundi, una cum Vandalis, emigrarunt pag. 76.

Spørges her videre, om denne første Beboeres alder og Adkomst, da sattes det ikke paa Giensvar hos dem, som antage den gullandske Grundsætning i vore Landes Historie, angaaende mange Dommere og Høvdinge, hvilke længe før Kongerigets Stiftelse, skulle have indtaget den eene Provintz efter den anden, og der levnet deres Navns Ihukommelse. Særdeles siger *Nicol Petræus de origine cimbror et Gothor. Lib II. Parag 149* at Guthi Søn, ved Navn Thielvar, allerede i Petriarchens Jacobs Tider, skulle sin Fader være udsendt til at opsøge nye Boliger, og da han fandt for lidet Rum paa denne Øe, dreget til Gulland, som han kaldte efter sin Faders Navn, men først efterladt sig paa Bornholm, en Colonie under Anførelse af en Mand med ovenbemeldte Navn, og denne skulle have kaldet Landet Beornholm eller Bornholm. Endskiønt nu Tiids-Regningen langt overstiger alle Rimeligheds Grendser, saa kand dog det øvrige eller Sagen selv, i Mangel af bedre Efterretning, ikke forkastes. At de i sildigere Tider vandrende Gothen har været Landets første Beboere, er ikke at tvivle paa, og vel mueligt, at eet af de ældste Steder paa Landet, som endnu kaldes Gudhiem, og er et navnkundigt Fiskerleye, med et ældgammelt Capel, kand have været deres første og fornemmeste Boelig. I steden for at opholde mig længere ved den alt for mørke Antiqvitet. Vil jeg (164) foretage Landets egentlige Beskrivelse, og efterhaanden anføre det fornemmeste af en vissere Historie, Herreskiftet og andet deslige angaaende.

I Landets nærværende Tilstand at forestille, lettes Arbeidet meget ved det temmelig vidtløftige Skrift, som Hr. General Major og Hofbygmæster L. de THURAH Anno 1756 in Qvarto haver udgivet, under Navn af Bornholms Beskrivelse, hvor endogsaa det allermindste, indtil alle Kirkernes Inscriptioner, ikke er forbigaaet, og med kostbare Kaaber-Stykker beprydet. Efter mit Øyemerk i en almindelig Lands-Beskrivelse, søges ikkun det væsentlige af Naturen, Konsten og Historien paa et hvert Sted, og hvad det første, saasom mig det allervigtigste, angaaer, da takkes derfor allermeest en Mand, som har gjort sit Fæderneland Ære, nemlig Sal. Hr. Byeskriver ANDREAS BIRK, HVIS FORRIGE Embede saa som Kongl. Miniral Inspecteur, haver givet ham Anledning til en meere end almindelig Eftertanke om naturlige Ting. (*)

(*) Ikke mindre Tak skylder jeg tillige med Publico, i denne Hensigt, Høyædle og Velbaarne Hr. Etats-Raad Johan Christian Urne saasom nærværende Amtmand, hvilken i dette sit Embedes mange Aar, haver haft Leilighed til en gandske grundig Indsigt i Bornholms Naturlige saavel som Historiske Merkværdigheder. Ligeledes Høyædle og Velbaarne Hr. Oberst v. Bylow, saasom Kongelig Commendant sammest, hvilken, ved at læse mit første udkast til dette Stykke fandt nogle Ting af rette, og i den Agt tog det med sig, samt sendte mig det tilbage, med sine egne og velbemeldte Hr. Etats-Raad Urnes Forbedringer.

Landets Luft. Luften ligner den paa vore øvrige Eylande, det er, vel vindig og vaad, dog ikke meget kaald, efterdi Havedampene fra alle Sider, temperere den strænge Vinter-Kuld. **Naturlige Fasthed.** Den kand og her holdes sund frem for de nedrige Lande, thi Bornholm ligger høyt og har en fast Grund, ja paa nogle Steder Steen-Klipper og maadelige Bierge, hvilke særdeles mod Søe-Kanten, hart ad overalt, omslutter Landet og give det saadan en naturlig Befæstelse, at naar de med Kanoner beplantede Søe-Batterier paa visse aabne Steder, tillige i agttages, af denne heel stridbare liden Nation, saa synes dens Land næsten utilgængeligt, med mindre Fiendens Overmagt maatte være alt for stor, og koste mange Tusinde, da den altid færdige Land-Magt ogsaa udgør nogle Tusinde, som siden skal vises. Hertil kommer dette, at Landet næsten overalt, fornemmelig mod Østen, er omgivet med saadanne farlige Søe-Grunde, hvis Sand, løse Steene, og faste med skiulte Klipper eller Skiær i Havet gjøre det saa got som utilgængeligt for alle Fremmede, som derved ofte sette Livet til.

Bierge. Den Bornholmske Grund er af ulige Beskaffenhed og Landets Overflade forestiller, i korte Begreb, baade det Biergagtige Norge og det jevne Dannemark. Saavel i Landet selv, som særdeles mod Søekanten, findes steile Klipper. De højeste Steder ere Styrte-Bakkerne paa Lyngen ved Veste-Mariæ Sogn, Hammeren ved Hammers-Huus, Ringebakkerne i Rutsker Sogn, Ravnkløve-Bakker og Dale i Øster-Mariæ Sogn, Leems-Bierg i Øster Larsker Sogn, Callens-Bierget og Linde-Bierget, paa Lyngen ved Øster-Mariæ Sogn, Onsbierg paa Lyngen ved Ibskier Sogn, Alme-Bierg ikke langt derfra, Paradis og Helvedes Bakke, Sonden for Ibs-Kirke paa Lyngen, Rispebjerg i Poulsker-Sogn, Slamrebierg, Norden for Boels-Kirke, og flere som jeg ikke vil opregne.

Ager Jord og Sæd. Imellem Biergene findes de jevne og slette Marke meget frugtbare, ja paa nogle faa Steder saa gode, at de ideligen og uden Hvile, (166) kunde dyrkes, saasom ved Svanike, hvor Bygsæden er saa god, at den i Vegt ligner, om ikke overgaaer, den Femerske. Af Rug saaes mindst, men høstes rigelig, naar Giødningen ikke nedpløyes, men legges paa den pløiede Ager og alene nedharves med Sæden, efter dette Lands særdeles Maade, da den siges at give 15 til 16 Fold. Bornholms Havre føres i temmelig Mængde af Landet, dog ikkun den lette og ringere til Heste-Foder, hvorimod den tunge males til Gryn og siden udsendes, med god Fordeel. Hvede og Erter avles noget lidet, saa og af Kommen Hær og Hamp, efterhaanden mere og mere, helst siden den Bornholmske Land-Mand, paa en Snees Aar, haver viist en fornyet Lyst og Munterhed til Landets Dyrkning, Plantning og Hegning, nemlig siden Høysalig Kong CHRISTIAN VI. Med 40000 Rdlrs Fordeel, Anno 1744. gjorde Bornholmerne det store Gavn, at sælge dem deres Fæstegaarde til avelige Eyendoms-Gaarde, saavidt som en stor Deel af dem, nemlig 225, ikke allerede havde deres frie Eyendom. Siden den Tiid, som haver sat en kiendelig nye Periode i Landets Velfærd, seer man ogsaa, hvorledes én og anden Bonde lærer at forbedre sin Græsgang og Høe-Avling, ved at saae Klever og andre rigere Græs-Arter, hvilket saa meget mere behøvedes, som Enge og Moser ere alt for faa, mod Agerlandet at regne.

Skove. Ligeledes haver bemeldte Eyendoms Ret opmuntret mange Bønder til at opelske den unge Skov i deres Skifter og Enemærker, saa man paa en Deel Steder, seer den vel at fremkomme. Dette var saa meget mere fornødent, som de gamle Skove fandtes udhugne og truede Efterkommerne med stor Mangel paa det som særdeles er Øeboerne umisteligt. Af gamle Skove falde de bedste i Nørre-Herret, særdeles i (167) Olskier, og Røe Sogne. **Lyngmark.** Men paa de fleste andre Steder begyndte det at blive alt for tyndt og bart. Brændsel er derfor hos dem som hos andre, opsteget til en usædvanlig Priis og mange have ingen anden Tilflugt end Lyngen. Saaledes kaldes den store

Hedemark, som tillige er Landets Almænding eller Felleds-Mark. Denne strekker sig nogle Mile midt igiennem Landet paa langs, fra Hammerhuus til Nexø, hvor her og der sees høye Klipper og der imellem Tørve-Moser samt anden tør Grund, begroet deels med Lyng, Enebær-Riis og deslige smaa Krat, deels paa sine Steder, med temmelig got Græs for Faarene og andre smaa Creaturer.

Af denne store og nogle mindre Lyng-Heder, som kaldes Udmarker, og ligne det man andensteds kalder Overdrev, optages Aar for Aar, en god Deel, saasom Rydning til Ager og Eng, hvor Grunden er ikke fuld af Steene og Klipper. Men alt for maget at oprydde, holder man betænkeligt, i Henseende til de Fattiges Ildebrand, saavel som Fædrift.

Forkullet og forstenet Træ. Hvad Skov-Vexten angaaer, er det noget særdeles, at, da her ellers voxe alle de Arter af Træ, som findes i vore andre Provintzer, endogsaa Eeg af allerbeste Slags, saa vil Bøge Træ, som ellers er det almindeligste, ikke voxe. Vel Avnbøg, men Oldenbøg ikke. Ved Meelstad, sees et eeneste saadant Bøge-Træ, og vises som en Raritet. I Moserne opgraves, ligesom hos os, mange ældgamle Træ-Stammer paa 2 á 3 Alnes Dybhed, saa friske, at man benytter sig af dem til adskilligt Arbeid. De ligge alle med Toppen mod Vesten og Roden mod Østen, ligesom de kunde være fældede ved en stærk Storm. Jo dybere de ligge, jo friskere findes de, særdeles i Clemensker. Paa (168) nogle andre Steder, særdeles ved Standbredden findes saadanne Træ-Stumpe og Stykker, som deels ere omgivne af og indsluttede i, deels igiennemdrukne med Vitriol, Svovel, ec. Eller andre Mineralier, og jeg har i min Samling nogle, som kunde kaldes ligna metallisata, Dette Slags findes fornemmelig i Havet, dog ikkun Sydvest for Landet, omtrent et par Bysse-Skud fra Strandbredden, der er det meget merkeligt, og ikke uden dobbelt Forundring at see liggende en Mængde Træer, aldeles eller dog næsten forbrændte til Kul, nogle Stykker have saa vel indvortes imellem Sprekkerne, som paa Udsiderne, en Svovlagtig Kiis tilsat, og andre Stykker ere blevne gandske forsteente, hvilket velbemeldte Hr. Etats-Raad URNE forsikrer at findes alene i Havet, og ikke paa de Træestykker, som Moserne have i sig. Iblant Steen-Kullene, som paa samme Side af Landet, optages fra Hav-Grunden, treffes ligesaadanne forkullede Træ-Stykker. Disse have deres Lige blant Steenkullene paa Land-Jorden, men ere uden Svovel-Kiis. En Leibnitz kunde, i sin Protogæa, her af have draget visse Slutninger om Jordklodens Skiebne i ældre Tider.

Steen-Arter. De adskillige Steenarter paa Bornholm findes allerede anførte i den første Deels anden Bog, Natur-Historien særdeles angaaende, dog vil jeg, efter Velbaarne Hr. Etatsraad URNES nøyere Beretning, endnu legge noget dertil. Den almindelige Kampsteen kaldet graa Haller, udgjør paa nogle Steder, særdeles ved Søekanten, hele Fieldstrekninger. Dens større og mindre Stykker sees og allevegne strøede over Marken, hvis Dyrkning derved hindres, dog nu mindre end tilforn, siden man allevegne beflitter sig paa at anvende den til bedre Brug i Steengierder. (169)

Qvarts paa mange Steder, særdeles i Ringe-Bakkene, Paradiis-Bakkerne, og besynderlig imellem Gudhiem og Mølsted, i den saa kaldte Sølv-Klippe. Den er meest hvidagtig og klar, dog undertiden mørkere, item med hvidagtige Striber, saa og nogle Pletter af Jernagtig Materie. Porcelain Fabriqveuren Fournier, som kalder den Pierre caillou vitriseée, finder den god til Glassering (*).

(*) Her bør ikke forglemmes, at Anno 1758 er i Berlin udkommen i 8vo paa 3 Ark et Skrift med følgende Titul: Erste Nachricht von denen auf der Königl. Dänischen Insul Bornholm in der Ostsee vorhandenen Mineralien. Auctor JOH. GEROG FRIDERICH KLEIN, som skal have været Professor Mechanics i Petersborg, kom ved en Hændelse med Skibs-Leylighed, her til Landet, da han reyste hiem til det Brandenburgske. Han opholdt sig ikkun faa Dage paa Bornholm, men

anvendte den korte Tiid saa vel som mueligt var, til at erkynde sig om Bornholmske Mineralier, og hans Fliid fortjener al Roes: dog kunde hans i Hast giorte Observationer ikke være saa rigtige eller nøyagtige, at de jo behøvede nogen Forbedring. Denne haver ofte velbemeldte Hr. Etatsraad Urne paataget sig og meddeelt, var og værd at trykkes for at giøre bemeldte liden Tractat desto efterretteligere. Men i en almindelig Landsbeskrivelse, nøyes jeg med det som her anføres i kort udtog.

Crystall, der af findes Deels nogle enkelt siddende som Berg-Crystall, inde udi Klipperne, saasom ved Svanike ved Bobbeaen og ved Allinge, nogle faa store som Ledet af en Finger, men de fleste mindre. Udi Hammerskløv findes Klipperne overalt fulde med Jern-Rust, hvoriblant sees mange tusende sexkantede, deels brunagtige Crystall-Druser, som ved Biergverkerne i Norge kaldes snart Grise-Tænder, snart Dværg-Nagler. Oppe udi Bobbe eller Røeaaen, hvor(170) Vandet har sit Løb, skal findes mange blegrøde, blaae og grønagtige sexkantede Crystaller, alt i løse Stene, som Vandet rive løse, men det rette Sted hvor de komme fra, er endnu ikke fundet. Et andet Slags mindre med haardere og mere klarskinnende Crystaller er det, som egentligen kaldes Bornholmske Diamanter. Disse menes at overgaae de Bøhmske, dog ere de ikke nær saa haarde som de Orientalske. De skiære vil i Glas, men holde ikke saa længe ud, heller ikke skiære de saa dybt som hine, men Glands og Farve er næsten end. De ere undertiden brugte til at indfatte i Finger-Ringe, Dannebrogss Ordenskors eller andre Prydelser. Dette Slags Crystaller avles inden i en særdeles Art af runde men paa Siderne noget fladagtige Steene, af adskillig Storhed, da der findes de som en Karl kand løfte, andre som et Barns Hovet, med de fleste som et Huusbaget Brød af graaeagtig Farve. Deres Sted er fornemmelig i Pedersker-Sogn, deels i Havet, omtrent fra Aalhammer at regne, hen ad Landet til Mølleodden, strekkende sig et godt Bøsse-Skud ud fra Landet, deels op i Landet langs med Oeleaaen, indtil Gravsgaarden. De udi Havet ligge vel faste ved Bonden, imellem en Slags Skiversteen, saa at de med Jernstænger maa opbrydes, hvilket ikke kand skee uden ved udfaldende eller laugt Vand. Naar disse Bornholmske Diamant-Mødre aabnes, hvilket maa skee med Forsigtighed og efter Anviisning af Striberne midt paa, da falde de gemeenlig i tvende Dele, ligesom en aabnet Biskuit eller Tvebak. Der i er en Hulning større eller mindre, efter Steenens Storhed. Samme er nu paa alle Sider beklædet med en Mængde af smaae saa kaldte Spath-Druser, ligesom Tænder, hvilke ansees for umodne Crystaller: Men midt i Hulen sees ey sielden én eller tvende (171) ret modne klare og skønne Crystaller, af det Slags som kaldes Bornholmske Diamanter, og tilforn ere beskrevne saasom vel brugelige for en Juvelerer. De findes gemeenlig ikke større end gode Erter, men ogsaa undertiden saa store som Næglen paa de mellemste Fingre, have allerede ved Naturens forunderlige Arbeyd, deres Facetter eller kantede Sider, dannede saaledes som de kunde være ved Kunst slebne, gemeenlig med sex Kanter, og naar de ere ret modne, give saadant herligt Skin eller Skiær fra sig, at de som sagt, komme de Orientalske Diamanter temmelig nær. Ikke førend i dette Seculo haver man begyndt at søge disse Diamant-Mødre. De som laae ved Strandbredden ere næsten alle borttagne, men længere ud søges de og optages af Fiskerne, som sælge dem for 8 á 12 Skilling Stykket. Nogle mene, at de mange andre smaae Spath-Druser, som den Hule Steen inderste Sider ere bekædte med, fattes intet andet end Tidens Længde til at modnes og at blive ligesaadanne Diamanter, efterdi de vise sig voxende i samme kantede prismatiske Dannelsen. Forunderligt er det, at disse Bornholmske Diamanter og de runde Kugler hvor i samme ligge, synes at være vore Svenske Naboer, som vist nok ere flittige Naturforskere, ubekiendte, da de ellers formodentlig vel vare anførte i en Wallerii Linnæi og Cronstæds mineralogiske Skrifter.

Granater findes her paa adskillige Steder, smaae, brune, røde eller mørke, men ikke synderlig klare, ey heller meget merkelig kantede. Se sidde i det saa kaldte Katte-Sølv, eller Steen, baade inden og uden paa, tet sammen, dog ikke større end Erter.

Marienglas eller Rysglas af sort og brunguul Farve, udi tynde fraskildte Blade, saaes her nogenledes giennemskinnende, men ellers (172) med Jord og Leer beblandet. Deraf temmelig store Stykker i Ringebakken paa Jordfladen, saavelsom dybere ned, somme Steder ogsaa paa den der værende hvide Qvarts-Steen. Imellem Gudhiem og Meelstæd, ved den tilforn bemeldte Sølv-Klippe, falder ligeledes et Slags Marien-Glas eller Glimmer, Mica. Samme er grønagtig og mere compact, saa og ved hvide Odden, noget temmelig hvidt og klart men i mindre Stykker.

Skieversteen sort, blaaagtig og brun ved Boderne i Aaker Sogn, ved Rispebjerg i Paulsker Sogn, i Oeleaaen og paa flere Steder.

Marmor, meest mørkblaae, bestaaer ey af noget høyt Bierg, men ligger horizontal, ved Limens-Gade i Aaker Sogn, saa og i Paradiis-Bakken. Fra ældgammel Tider af hedder den her Liimsteen og er bleven brugt til Kalkbrænderier, særdeles ved Hammershuus. Saa ere og nogle Kirker her paa Landet bygte der af. For nogle Aar siden haver man begyndt at brænde god Ciment har af, item slibe nogle Stykker til Borg-Blade. Der i falde undertiden nogle guulagtige Kiisaarer eller Striber, som give en smuk Anseelse.

Sandsteen af adskillig Haardhed og Fiinhed, findes her paa en Deel Steder, saasom paa Slangebierg i Bodelsker-Sogn, ved Snogebek og paa den Udmark kaldet smaa Lyngen, ved Pedersker-Sogn. Fra Nexøe mod Sønden og Vesten omkring Landet, strekker sig Sandsteens Grunde. Men den brugeligste af det Slags tages nu østen for Nexøe, paa en Udmark i Ipsker-Sogn, hvor Anno 1754 for Hans Kongelige Majestæts Regning, er anlagt det saa kaldte Fridrichs Steenbrud. Der fra udskibes aarligen nogle Ladninger Blok-Steen til Kiøbenhavn, og anvendes i adskillige Bygninger. (173) Stenen er brum og graae af Farve, temmelig haard, naar den veyres i Luften, saa at den ved Tilhugning, koster megen Arbeyd, men er da ogsaa fastere end anden Sandsteen. Den ligger ey i en Massa, men horizontalviis i adskildte Lag eller Stratis. Af Begyndelsen fandtes disse Lag ikkuns nogle faa Tommer tykke, men siden dybere ned, i tilstrekkelig Indhold. Ved Udgangen af Aaret 1763 var Steenbrudets gandske Dybde 16 Alne fra Jord-Horitzonten og der af 13 Alne under Havets Horizont. Omkredsen er 10000 Qvadrat-Alne. Neden fra frembryder intet Vand, men vel kan noget lidet trænge sig igennem Stenens Sprekker paa Siderne, saa og oven fra nedflyde ved sterk Regn og Tøebrud, da det udpompes ved Hielp af en Veyr-Mølle, og i stille Veyr ved Haand-Arbeyde. 20 til 30 fribillige Daglønnere fortiene her deres Brøds, baade Vinter og Sommer. Saa holdes og en Kongl. Inspecteur, en Steenhugger Mester og en Smed, hvilke der paa Stedet af samme Sandsteen have opbygget sig stærke og anseelige Boeliger, som dog siges om Vinteren at være noget kaaldere end andre Huse.

Fliis-Steen, hartad som de Gullandske, falde ved Nexøe, men noget ujevne og derfor ikke saa brugelige til Gulve, uden man anvender Arbeyd der paa, thi deres Lag ere ujevne, men Farven er artig Blanding af adskillige Stræger, ligesom i sribet Stof.

Stink-Steen, Lapis fuillus, saa kaaldet fordi dens mineralske Blanding i en spatagtig Materie, naar den gnies, giver en ubehagelig Lugt. Den falder ved Limensgade og ved Bildegravs-Aaen.

Kridt-Steen, der af haves en egen Art i Havbakken, en halv Miil fra Rønne, ved Arnager Sæde-Jord. Den lader sig vel skiære, (174) men er dog for haard til at skrive med, der hos saa let, at naar smaae Stykker kastes i Vandet, synke de ikke strax til Bunds. I Nogle Stykker viser sig noget grønt, ligesom af Kaaber- eller Vitriol-Materie. De calcineres ikke i Ilden, bruse ikke heller i Skede-Vand.

Prøve eller Probere-Steen temmelig fiin og haard, findes i meer bemeldte Limens Gade. Saa og oven for hvide Odde i Knudsker-Sogn, hele brede Plader og gandske Lag af en blaaeagtig fiin Steen, som er meget tæt, dog saaledes, at den med en Kniv kan skiæres. Den kunde tiene til Slibesteen for Kage- og Penne-Knive.

Dryp eller Tropf-Steen, Stalactites, hvidagtig glændsende, temmelig haard og tet, men inden til aaben eller pibet, falder i Røesogn, i lyse Renden, hvor en dyb og fæl Hule strekker sig fra Havsiden ind under Steenklippen. Denne Drypsteen er ellers af samme Art og Oprindelse, som i den bekiendte Baumanns-Höle eller andensteds, hvor Fugtighed oven fra efter Haanden sankes og fæstnes saaledes i langagtig Steen-Piber.

Leerarter. Af ildfaste, fine, fede og farvede Leerarter, haver den Bornholmske Grund adskillige meget gode, ja nogle ret rare, særdeles den ægte Porcellaine-Jord i Aaker-Sogn, hvilken ved Fabriqveuren Fournier nu føres til Brug i det kostelige Arbeyd, ey at tale om Terra figillata, Pbe-Leer, Coblentzleer, guul, rød og sort Ocher, Bolus, og flere i den første Parts anden Bog berørte, saa ved Sand- som Leerater. Her erindres endnu, efter senere Beretning, en Slags Valkjord, faldende ey langt fra Aalehammeren, i Pederske Sogn, hvor den næstboende Bonde-Kone haver brugt den i Steden for Sæbe, til at toe grovt Linned med. Man skulle slutte, at samme ogsaa kunde være tienlig til (175) Valkning, ved Uldne Fabriqver, om ellers der af kunde haves nogen tilstrekkelig Mængde, hvilket ved Jord-Boret maatte forsøges. I Hav-Bakken nær ved Rønne, paa hiin Side Bye-Aaen, findes og en Slags meget fiin sort Bolus, maaskee Bierg-Beeg. Naar den opløses i Vand og lidet Gummi tilsættes, kand man der med skrive og male ligesom med Tusch, dog er Sortheden ikke slet saa fuldkommen som den Indianske, men falder lidet brunagtig, efter den fra Velbaarne Hr. Etatsraad URNE tilsendte Prøve.

Alun findes blant Skieversteenens Plader i Aaker og Pederskers Sogne. Men Vitriol sees at florere paa nogle Steenkull, naar man lader dem ligge aabne i tør Luft.

Stenkul. Om bemeldte Bornholmske Steenkul er det fornemmelig, man ynskede her at kunne give fraværende noget nøyagtigt Begreb, taget af Aarer eller Gange, som her kaldes Rammer, findes deels i Havet, deels paa det tørre. Det første Salgs falde paa begge Sider af Kiøbstæden Rønne, saa og efter nye Opdagelse, lige ud for den 35 og 36 Selv-Eyer-Gaard, i Aaker Sogn, og maaskee paa flere Steder, naar de eftersøges. Fiskere og Strandsiddere fortiene der deres Brød, med at løsrive og optage dem i deres Baade, brugende der til adskillige beqvemme Redskaber, efterdi de tages temmelig dybt, indtil paa 3 a 4 Favne Vand, og sees at strekke sig langt længere ud, som mærkes ved klart og stille Veyr, hvilket udkræves til det Slags Arbeyd. Redskaberne ere lange Stager eller Stænger paa Enderne beslagne med Jern, saasom skarpe Kiler, til at støde ind med, Kroge til at rive løs med, Knibe-Tænger til at fatte og optage de hele Stykker med, Kulkæsser (175) med et Garn paa Enden, til at opfiske de smaae eller smulnede Kul med. Af disse Kul sælges i Rønne en liden Baad fuld, som kand holde 5 til 6 Tønder, for én Rigsdaler. De ere af forskellig Godhed, ligesom Land- eller Bakke-Kullene, dog holdes de af Havet for noget bedre, og ikke saa Jordblandet. Asken er af begge Slags, snart hviidlade, snart rødagtig, men derpaa kiendes ikke altid, hvilket Slags er

best. De give ingen saadanne Sinner eller Veller fra sig, som de Engelske, satte ved Ild, naar man holder dem til et Lys, men tændes ey med Lue og synes hart at ville flyde som Lak, have ey heller saa gnistende eller glændsende Anseelse. De allerbeste seer ud som noget sort tæt og lidet poleret Træ. De slettere ere mere blakkede, bløde og løse. Almindeligen ere de Bornholmske meget tyngere end de Engelske. I frie Luft ville de forvitre eller hensmulne. Smedene kunne ey sønderlig bruge dem, allermindst til Sveisning. Da de ikke i Ilden tage sig ret efter Blæsbælgen, føre for meget Svovel og Kiis ved sig, lægge sig for tæt paa Jernet, og forbrænde det, med videre efter Smedenes Udsigende. Men paa Skorstenene, eller i Bilegger og saadanne Vindovne, som trække vel, og ikke slaae ud (i hvilket Fald Stanken er utaalelig) kand man meget vel bruge dem til anden Brændsels Besparelse, dog med stor Forskiel, da nogle brænde bedre ud, men andre, helst af Bakke-Kullene, snarere blive døde og dorske. Bakke-Kullene tages paa det tørre, meest om Vinters Tiid og koste de fattige Arbeydere ikke mindre Møye og Besværing end hine, ja undertiden større Fare, da Bakken snart kand styrte til over dem, saa de i en Hast begraves tillige med deres Arbeyd, hvor paa man ogsaa haver nogle, skiønt ikke mange Exempler. At underklæde Jorden med Træestykker ville falde alt for kostbart. (177).

Disse Bornholmske Steenkul have nu fra mange Aar været bekiendte, og Kong CHRISTIAN IV. lod i sin Tiid befale at man skulle sende ham Prøver af dem. Aar 1719 haver Peter Wartberg Kongl. Veyermester ved Holmen gjort nogle Forsøg der med og siden udbedet sig Kongel. Octroy paa disse Steenkul, saavel som Leer, Steenarter og Mineralier, men efter Formodning fandt han ikke sin Regning der ved, og det Forsæt faldt bort. Aar 1722, fik General-Major v. Westen, da Commandant og Amtmand, Befaling at sende Prøve af Steenkullene til Kiøbenhavn, og om den Sag give nøyere Efterretning Aar 1738 komme efter Foranstaltning af hans Excellentz General-Admiral-Lieutenant Greve Danneskiold tyske Bierg-Arbeydere til Bornholm, for at undersøge Steenkullenes Miner og grave efter dem, men de ophørde der med i følgende Aar. Dernæst fik Hr. Oberst Schor, paa Ansøgning, Aar 1741 et Privilegium til Interessentskab paa Steenkuls Opgravning, samt Cements Brænding, hvilket continuerede et par Aars Tiid.

Endelig haver Brygger-Lauget i Kiøbenhavn Aar 1762, med Kongl. Allernaadigste Tilladelse, oversendt tvende fra det Bernborgske i Tydskland forskrevne Kulgravere, hvilke tillige med omtrent 12 Mand Dagleyere af Landets egne, under Opsyn af en Regnskabs-Fører, hidindtil paa adskillige Steder have gjort og endnu Forsøg, med de saa kaldte Scachter, at oparbejde Steenkul, hvoraf ogsaa nogle Skibs-Ladninger ere oversendte til velbemeldte Brygger-Laug, som selv best kand dømme om de hidindtil gjorde Prøvers Gavn og Gyldighed. Imidlertid vil Forfaring indtil Datum ey bestyrke det Haab, at jo dybere man kom ned i Jorden, jo rigere og større ville (178) Aarene blive, saa og Kullene desto bedre. Men det som er tvert imod befindes paa en Deel Steder, hvor Aarerne paa 24 Alnes Dybhed snart have aftaget, snart er gandske slupne, ey heller have Kullede der viis sig bedre end oven til. Følgeligen kand endnu ikke erfares hvor Steenkullenes rette Matrix eller Hovetmasse som de andre, særdeles smaae Aarer, udflyde sig fra, er at finde, enten paa det tørre eller i Havet, under hvis Horizont man allerede er kommen fenkret ned, og fundet stor Hinder af opvældende Vand, hvilket med Omkostning maa oppompes.

Blye-Ertz viser sig ved Hammer-Huus, men ikkun lidet og oven til, foruden nogen dyb Gang, følgeligen ikke af Vigtighed. I St. Mariæ og i Øster Larsker-Sogn, haver man gjort sig Haab om Guld-Miner, og længe siden sat Forsøg paa nogle Prøvers Smeltelse, men ogsaa fundet Producten

alt for ringe mod de dertil udkrævede omkostninger, hvorom Velbemeldte Hr. General M. DE THURAH i dette Lands Beskrivelse pag., 58. seqv giver nogen Efterretning.

Creaturer. Af fireføddede Dyr findes paa Bornholm de samme som i vore øvrige Provintzer, undtagne Raadyr. Oxne, Køer og Faar ere vel trivelige og gode, men ikke slet saa store som andensteds. Den skadelige Qvæg-Syge haver, Gud skee Lov, hidindtil indfundet sig der, hvorfor i de sidste Aaringer, en god Deel Bornholmske Køer ere overførte til Siælland. Aarligen udskibes nogle Ladninger af saltet Kiød, saavelsom Smør til Kiøbenhavn og andre Stæder.

Fisk af Havet. Ligeledes skeer ogsaa nogen Udførsel af adskillig Slags Strandfisk, som rigeligen gaar til, paa alle Landets Kanter, og af Strand-Sidderne fanges til deres egen og nærmeste Landboers Huusbehov, ja (179) ogsaa til Indsaltning og Udførsel, hvad Torsk og Lax angaaer, da særdeles de sidste falde her meget feede og gode. Af saltet Torsk udskibes aarligen vel et Hundrede Tønder eller meere. For at føre Torskene levende til Kiøbenhavn og der afsette dem med desto større Fordeel, er i de sidste Aaringer oprettet et lidet Selskab, paa hvis Bekostning ere bygte saadanne Fartøyer, som lignede de Norske og Hollandske Hummer-Byser, da deres Underdeel er aaben og indlader det salte Vand, saa at Fisken kand føres levende af Sted.

Af ferske Vande. Af Ferske-Vands Fiske haves ogsaa de sædvanlige Arter. Alene Karper havde man en Tiid lang ikke, meenede, at de her ikke kunde trives, indtil Vice-Commandanten Hr. Oberst Schor, som i flere Henseender haver viist en patriotisk Nidkiærhed for sit Fædernelands Velfærd, lod føre Karpe-Yngel fra Lybek, dog voxte de hverken her eller i Norge til fuldkommen Storhed, maaskee formedelst mineralske Vædske, af ferske Søer findes nogle, dog ikkun smaae, ligesom de løbende Vande ikke kunne falde ret store paa eyland af saa liden Udstrekning. **Møller.** Derfor bruges tillige med 40 Vandmøller, 23 Veyrmøller og en Mængde af Haand-Qværne. Paa Veyermøllerne bruger man her ikke som andensteds, Seildug, men Split, det er smaae tynde Fyrebrætter eller Spaaner, hvilke ey koste saa meget, og ikke heller saa lettelig sønderrives af Kastevinde. Naar man vil fire for Vinden eller formindske Farten, da udtages af Vingerne her og der en Spaan, maaskee den Brug kunde ogsaa være fordeelagtig paa andre Steder, i hvilken Henseende saadant anføres.

Indvaanezes Natuzel. Endskiønt Bornholmerne paa alle Sider ligge temmelig langt adskilte fra det faste Land, eller andre Øer, saa fattes dem dog hverken (180) den Vittighed eller maneerlige Omgang, hvis Mangel ellers ofte gjør Øeboerne kiendeligere end andre. Vel ere de store Elskere af deres Fæderneland, og søge omsider at ende der deres Dage: men i Ungdoms-Aar drage mange af det unge Mandkiøn ud, for at see sig om og friste Lykken, deels i Krigs-Tieneste, hvor de antages som gode Soldater, opdragne i en Slags Smag af den Tapperheds Roes, som Forfæderne have indlagt sig, og til hvis Vedligeholdelse gives Anledning ved den til eget Forsvar indrettede national Militie. Deels, ja fornemmeligen, er Søefarten det, som drager aarligen mange ud af Landet, enten med egne Skibe, eller for at søge Hyre. Blant dem som blive hiemme, ytr sig ey sielden heel Klygtige og kunstige Ingenia, særdeles i Mechaniske Ting, saasom at giøre ret brugelige og gode Uhrverker, endogsaa af Træe, hvor med nesten hvert Bonde-Huus er forsynet. Mængden bestaaer af gode Bønder og Landmænd, om hvis Lyst til Agerdyrkningens Forbedring allerede er meldet. Qvindekønnet fortiener ogsaa nogen særdeles Roes af Huuslighed, og der i særdeles af adskillige smaa Fabriqver, paa hvilke sees gode Prøver i mange Slags saa kaldet Hiemmegiort Tøyy, baade Ulden og Linnet, som aarligen udsendes til Kiøbenhavn og andre Steder at forhandles. (*).

(*) Mandfolkene sette ogsaa deres Ære i at bære saadant hiemgiort Tøy, Klæde eller Stof, som deres Fruentimmer, selv kunde tilveyebringe. En priselig og ret patriotisk Ambition, som man maatte ønske at see mere almindelig, da det, som er tvertimod, snarere haver Sted hos de fleeste.

Hvad nogle ville legge Bornholmerne, for en god Deel, til Last, er en Slags Færdighed til at yppe Processer og Trætter, hvilket tage Anledning af deres Eyendoms-Grunde og Grændser siden de alle ere blevne (181) Selveyere. Derimod meenes, at grove Misgierninger, særdeles Røverie, Vold og Mord høres blant dem ikke, eller dog saare sielden.

Deres Tal. Indbyggernes Tal er her og andensteds ikke letteligen at bestemme. Efter Middel-Tal taget af de sidste 10 Aars Lister, meenes de at være 17 til 18000 Siele, Hr. Etatzraad Urne beretter at fra Aar 1740 til 1750, fandtes 1000 flere fødte end døde, hvilken Tiltagelse grunder sig paa meere Rydning og Agerdyrkning end tilforn. **Haarde Hiemsøgelser.** I Aarene 1602, 1618, 1630 1654 have her grasseret nogle pestilentialske Sygdomme, af hvilke den første kaldtes, ligesom hiin store Pest i Kong WALDEMAR III. Tid, den sorte Død, og den sidste var saa stræng, at den berttog hen ved 5000 Mennesker. Saa haver og dette Eyland i samme Aarhundrede, tvende gange været haardeligen hiemsøgt med Misvext, og deraf flydende dyr Tiid paa Kornvahre, nemlig i Aarene 1676 og 1684. Begge gange blev ved Høy-Kongelig allernaadigste Foranstaltning og Kornvahres Tilførsel, raadet Boed paa saadan Nød, men den første gang alt for sildig og efter at nogle Hundrede af Hunger vare omkomne.

Sprog. Sproget er det samme, som i andre Danske Provintzer, dog Accenten og Ordenes Endelse ligest efter den Skaanske Dialect, ligesom Landet fordum sorterede under Skaane og var til største Delen den Lundeske Erke-Biskop tilhørende. Da det og en Tid lang haver været Lybekkerne pantviis indrømmet, saa findes af deres Sprog nogle Levninger i det Bornholmske, saasom balde, snart harren at bie ec. **Nesse-Konger paa Bornholm.** Dette leder mig til at give nogen kort Beretning om Landets Skiebne, i Henseende til sin Øvrighed og Herreskifte, som det adskillige gange haver været underkastet. Tillige med Skaane, var Bornholm fra utænkelige (182) Tider Dannemarks Krone tilhørende, om ikke altid umiddelbar viis, saa dog ved sine Nesse-Konger, saasom Vasaller eller Kongen af Leyre i Siælland. Af saadanne Bornholmske Nesse-Konger findes vel ikkun lidet i vore Aarbøger, men at de dog have været til, og baaret Navn af Konger, der om underrettes vi ved et ældgammelt Angelsachisisk Skrift, kaldet Periplus Otheri, hvilket længe laae skiult i det Cottonianske Bibliothek til Oxford, og der i forrige Seculo blev trykt, men for sin Rarhed, af ANDR. BUSSÆUS atter 1733 udgivet, tillige med en Latinsk Oversættelse og nogle Anmerkninger. Der fortælles Cap. XII. Pag. 19 hvorledes tvende Søefarende Mænd, navnlig Itber en Norsk og Wulfstand en Engelsk, som af den Engelske Konge ALFRED vare udsendte, for at se sig om i Nord- og Øster-Søen, først seylede igiennem Kattegat og Belt, samt komme til Hedebye eller Slesvig ved Sliestrømmen. Derfra droge de ved nogle Dages Reyse, mod Østen, saa at de havde paa den høyre Haand Wenden, paa den venstre Langeland, Laaland, Falster og Skaane, hvilke Lande tilhørte Danmark. Da de droge derfra fik de paa deres venstre Haand Burgendaland, hvilket havde sin egen Konning. And that habbath Sylf Cyning, siger Originalen, og intet meere om Bornholm eller dets Konge, som dog deraf sees at have været til, men uden Tvivl, kort efter, ligesom mange flere Nesse-Konger, er af den vældige Kong Gorm hin gamle afskaffet, og hans Provintz Kronen umiddelbar underlagt, samt ved Lehnsmænd (183).

Blod-Egils Historie. Blant disse var, særdeles i det ellefte Seculo, navnkundig, en ved Navn Egil, født paa Ragnatstad i Riber-Stift. Om hannem fortælles i Knytlinga Saga Cap. 34. seqv. Noget

henhørende til dette Eylands gamle Historie, og altsaa været at meddeele i et kort Udtog, nemlig: Efterat Oko, som Kong SVEND ESTRIDSEN havde sat over Bornholm, var død, bad Egil Kongen (nemlig Canut St. Martyr) om dette Embede, og man ville ey negte ham det, skjønt han havde et skummelt og mishageligt Aasyn. Alt hvad Kongen forbeholdt sig selv, var sex Gaarde. Egil levede prægtig, og holdt mange Folk. Naar Indkomsten ikke ville strekke til, berigede han sig ved Sø-Røverie, skjønt Kongen havde afskaffet dette i alle sine Lande. En gang sloges han med 18 Skibe mod Venderne indlagde en stor Seyer og sprang ind i Hovets-Mandens Skib, hvor ham paakom stor Tørst, men da alle Drikke-Vahre bleve spildte og nedflød i Pompen, som tillige havde en Blanding af Menneske-Blod, drak han det dog, og bar deraf det Navn Blod-Egil. Dette spurde Kongen, som hørte ham fortælle sine Seyervindinger, men formanede ham at tage Præstens Afløsning for det Menneske-Blod, han havde drukket. Næste Foraar besøgte Kongen EIGIL paa Bornholm, og gav ham gode Formaninger, men han blev ved sit gamle Haandværk, nemlig Sø-Røverie. Derover blev Kong KNUD vred, lod ham stevne til sig, og straffe for hans Sø-Røverie, saavelsom Pragt og Overdaadighed. Egil gav studse Ord og Kongen satte ham fra sit Embede, men han vidste dog at nære sig og holde sin Overdaadighed ved lige. Dette lykkedes ham, indtil han borttog et Skib fra Norge, som seylede til Estland, dræbte alt Mandskabet og bemægtigede sig Godset. Da Kong KNUD fik dette at høre, (184) drog han med sin Broder Bendt, samt Svend, Estrid og flere fornemme Mænd, til Bornholm, lod huset omringe, hvor Egil drak og holdt sig lystig, skjønt ham snart fik andet at vide. Mange af hans Venner, bød Penge for hans Liv, men Kongen lod ham hænge, og af hans Folk mistede nogle Livet, andre bleve lemlæstede eller Landet forviiste. Til saadan stræng Retfærdighed vare de Danske ikke vant, hvorover mange blev misnøiede. Saavidt Knytling Saga, som med de sidste Ord viser, at det der siden forvoldt de Jydske Bønders Oprør og Mord paa Kong KNUD i Odense, var ikke alene den paalagte Tiende, men ogsaa Kongens Nidkiærhed i at afskaffe det sædvanlige Sø-Røverie, hvilket indtil den Tiid øvedes allevegne i Østersøen, fornemmelig paa Bornholm, hvor man best fandt Leylighed til at passe paa de forbiseylende.

Bornholmernes Omvendelse til Christendom. Kort før denne Tiid, nemlig midt i det ellefte Seculo, maa det være skeet, at Bornholmerne ere omvendte til den Christelige Religion, efterdi Eginus eller Egino, som 1065 blev Biskop i Dalbye, tilforn havde været deres Apostel, og der, saavelsom i Blegind, havde prædiket Evangelium med god Frugt, samt ført et meget opbyggeligt Levnet, hvorom kand læses lidet meere i *Annal. E. D. T. I.* pag. 128.

Landet skienkes til Erke-Bisperne i Lund. Fra Kronen kom Bornholm i det tolvte Seculo, som en bestandig Forlehnning under Erke-Bisperne af Lund, og blev for den største Deel, dem og deres Dom-Capitel underlagt, saa længe indtil Kirkens Reformation gjorde en Forandring i det gestlige Regimente. Anledningen var denne, at Kong SVEND GRATHE, som havde Erke-Biskop Eskild mistænkt for at holde hemmeligen med hans Rival Canuto, hevne sig Anno 1149 paa denne Prælat saaledes, at han lod ham i (185) en Kurv ophænge under Dom-Kirkens Hvælving (*).

(*) Saaledes fortælles det af A. HVITFELD, men MAGNUS MATTHLÆ siger i sin Bispe-Krønike, at han lod ham sætte i Fængsel oven paa Hvælvingen, hvilket synes rimeligst, dog kunde begge Deelee vel bestaae med hverandre.

Dette satte ham hos de Geistlige og Paven selv, i Fare for megen Uleylighed, følgelig søgte han Forsoning, og denne maatte kjøbes paa det dyreste, nemlig ved at afstaae til ham Capitlet Aarhus og Liugnes Herrer i Skaane, men paa Bornholm 3 Herreder eller landets tvende Deelee. Den fiende

Deel, nemlig Rønne-Herret, som Kongen en Tiid lang havde sig forbeholden, gik endelig samme Vey, Anno 1303 og ved lige saadan Anledning, nemlig et Forliig, som da blev giort imellem Kong ERICH MENDEVED og det Lundeske Sæde, hvis tvende Erke-Bisper Jens Grand og Jacob Erlandsen, af Kong CHRISTOPH I. og bemeldte Kong ERICH vare blevne satte i Arrest, deres Eftermænd og Capital til største Fordeel, thi fra den Tiid af, eyede Kongerne intet paa Bornholm, men toge alene Løfte af Erke-Bispen, at ingen Lehnsmand skulle sættes over Landet, uden den , som Kongen gav sit Bifald. Dette blev dog ikke holdet, og derover yppet adskillig Trette som henhører til den almindelige Historie, dog skal siden meldes lidet mere her om ved en Beskrivelse angaaende Hammershuus Slot.

Tages tilbage. Kort før Reformationens Tiid, var Kong CHRISTIAN II. Betænkt paa at klippe de Lundske og andre Prælaters Vinger ved Reduction af deres overflødige Gods, men fik ikke Tiid til mere end dette, at han bemægtigede sig Bornholm, til hvis Overladelse Erke-Biskop Jörgen Skadtborg ikke ville give sit Minde, og hellere gik i Landflygtighed, (186) ligesom Canikerne, formedelst deres Vægning, bleve fængslede og slottet med landet indtaget, Anno 1520.

Overlades Lybekerne paa 50 Aar. Fem Aar der efter, nemlig Anno 1525 fandt Kong FRIDERICH I sig nødsaget til at overlade paa halvtrediesindtive følgende Aar, Eylandet Bornholm til de da mægtige Hans-Stæder og deres Hovet-Stad Lybek, hvilke derved skulle gøres skadesløse for de Omkostninger, som vare anvendte paa forrige Aars Krigstog, saa at Indkomsten skulle tilhøre dem, men Kongen dog have sig den højeste Magt, samt Embedernes Bortgivelse forbeholden. Det derom udstædede merkværdige Brev dateret Kiøbenhavn S. Bartholomæi Dag Aar 1525 haver Hr. L. de Thurah med nogle fleere af samme Slags anført i sin Bornholmske Beskrivelse p. 217. ligesom de hannem vare meddelte af Velbaarne Herr Etatsraad og Amtmand Urne. Imidlertid synes det, at de Herre Lybeker maae have fundet liden Lydighed og Yndest hos Landets Indbyggere, ligesom disse formodentlig have fundet hine Interims-Regentere alt for haarde og umilde. Dette sluttes af nogle Sølvbeggere eller Kander, som efter Herr. JACOB a MELLEM hans Beretning, endnu skulle findes paa Raadhuset i Lybek, og derhen til Straf ere forærede af Bornholms Indbyggere. Vore egne Krøniker melde intet der om, men paa bemeldte Drikkekar findes følgende Opskrift til Sagens Stadfæstelse.

Paa det første staaer.

Dat Bornholm sin Heren vorsaket
Hest im to sulken Krose ghemaket
J. G. 1538

Paa det andet.

Woe doerlicke breckt, moeth wislick bothen
Gehorsam hast gemaect (187)
Dat Bornholm mi hest torichten mothen
To Lübeck den erbaren Rath.
J. G. 1538

Paa det tredie

Hedde Bornholm bedacht na framen

Were ich hiher nicht ghekamen
J. G, 1538

Paa det fierde.

Bornholm bin ich hir bracht
Dat maket utrv undedacht
J. G. 1538

Paa det femte.

Hedde Bornholm recht doen varen
Disses Raetstuls had ich entbaren
J. G. 1538

Kommer igien til Kronen. Anno 1576 blev Bornholm befriet fra dette fremmede Aag, da Kong FRIDERICH II. Lod Landet tage i Besiddelse, og tillige holde Dom i de Sager, som endnu vare stridige imellem Indbyggerne og den sidste Lybekske Tilsynsmand navnlig Sveder Ketting. De Danske Commissarier vare Biörn Andersen, Jåorgen Marsviin, Tönne Parsberg og Jacob Iversen. Forsamlingen holdtes den 1 December hos Poul Koefod, i Øster Mariæ-Sogn, men hvad der blev udrettet findes ikke.

En og anden Gang. Kong CHRISTIAN IV. beærede Landet Anno 1625 med sin Nærværelse og lod alt det Mandskab, som kunde bære Vaaben, mønstre i sin Nærværelse, samt formodentligen legge Grund til det Militaire Væsens ordentligere Indretning efter Øyemerket, nemlig Forsvar ved egen Hielp i Krigstider, eftersom denne liden Provintz, formedelst sin Situation, ikke altid i en Hast kunde vente Undsetning, Nytte her af haver noksom viist sig i følgende Tider, saasom Anno 1644, da de Svenske ved Nexøe, Rønne, og andesteds, søgte at giøre Landgang, (188) men af den i Hast forsammelte Almue bleve nogle Gange afviiste og fandt den Modstand, som de ikke havde ventet, og da endelig ved en Flode af mange Skibe fik Overhaand, kostede det dem dog saa meget, at Admiral Wrangel vreed sine Hænder, ønskede at han aldrig havde seet Bornholm, efterdi nogle af hans beste Orlogsskibe derved vare tilsatte.

Rancionere sig selv. Anno 1658 da Dannemark atter var geraaden i en ulykkelig Krig mod Sverrig, og i den Roeskildske Fred tvungen til at afstaae Skaane med flere Provintzer, blev Bornholm ligeledes overladt, men af sine nye Herrer, tvertimod af sædvanlig Politique, strax saa haardeligen behandlet, at Indbyggerne bragtes til Fortvivlse og besluttede at rancionere sig selv, i hvad det end skulle koste, hvilket og lykkedes dem efter Ønske. Hvorledes dette gik for sig, er en Sag som fortiener noget udførligen at fortælles, og da saadant allerede er skeet af Hr, Baron L. HOLBERG i hans Danske Historie Tom. III. P. 348 seqv. Vil jeg deraf anføre Ordene selv, saaledes lydende.

”Indbyggerne udi Bornholm vare ikke mindre lykkelige udi deres Foretagende. De Svenske uddrives af Borringholm. De samme reisede sig op imod de Svenske, og ved en ikke mindre vel overlagt end dristig og heroisk Gierning, rensede det heele Land fra Fienden, og overleverede det til Kongen af Dannemark igien. Hovedmanden for de sammenrottede Borringholmere Jens Koefoed Stifter til den Borringholmske Opstand. finder jeg at have været en ved Navn Jens Koefoed, (b) hvilken selv har beskrevet Historien af denne berømmelige

|Action, hvoraf man seer, at den har tildraget sig paa langt anden Maade end som derom berettes udi trykte Bøger, nemlig at Magistraten og Borgerskabet lode tillave et Giæstebud, og dertil indbøde den Svenske Commendant Prindsenskiold med adskillige andre fornemme Svenske, hvilke de alle massacrerede. Saaledes har Historien hidindtil været troed, saa at mange deraf have fatted horrible Tanker om samme Øes Indbyggere, ligesom de under Venskabs Skin havde myrdet deres Giæster. Saasom nu det er højligent fornødent at igiendrive falske Relationer, helst som sigte til at sætte Klik paa et heelt Folk, og mig er communiceret en Copie af bemældte Jens Koefods egenhændige skrevne Beretning derom, vil jeg den her til denne merkelige Histories Oplysning anføre, og skal man deraf see, at hverken de Svenske vare inviterede til Giæstebud, ej heller at nogen blev omkommen, uden de som ingen Qvarteer vilde imodtage. Den haarde Medfart, Indbyggerne lidede, drev nogle af de meest behiortede til at gribe til Gevær, og at forrette denne priisværdige Gierning, hvorom ovenmældte Jens Koefod, som var Hiulet derudi, taler saaledes:

Anno 1658 den 8. Decembr. som var en Onsdag, kom den Svenske Lands-Herre Prindsenskiold fra Slottet Hammershuus op til Hasle, hvor han lod til sig kalde Samme Jens Koefods skrevne Relation derom. ud paa Gaden Borgemester Peder Olsen, og true ham med Execution, hvis Borgerskabet ikke strax betalede det som han havde befalet at udgives. Derpaa reed han fra Hasle op til Rønne, hvor han tog ind til Borgemester Peder Lauritzen. Saasnart som Lands-Herren var reeden fra Hasle, reisede jeg Jens Koefod med Herr Povel Anker fra Hasle op til Herr Jacob udi Nycher Sogn, hvor han mig havde lovet 20 Mænd til Undsætning, naar og paa hvad Tid jeg det af ham begiærede, kunde dog alligevel ingen bekomme, hvorpaa jeg reed eene derfra til Blykiøbe Gaard, hvor jeg havde stævnet mine andre Med-Cammerader, som var Capitaine Niels Gummelos, hans Fendrich og Claus Nielsen, alle boende udi Hasle, hvilke komme til mig udi Skulle-Skov, liggende til Blykiøbe Gaard, hvor Jens Larsen Risom med en Bonde mødte |350os, saa at vi 5 Personer udi Følge forføjede os til Rønne udi Mørkningen, og reede ind til min Broder Mads Koefod, hvor den Svenske Ride-Foged gik os forbi, og begav sig strax ind til Lands-Herren, som var udi Peder Lauritzens Huus, hvilket blev os tilkiende givet af en Rønne Borger ved Navn Mads Pedersen med Advarsel, at, dersom vi havde noget i Sinde med Lands-Herren, maatte det skee strax, efterdi den Svenske Ride-Foged havde givet tilkiende, at han havde fundet os i Gevær.

Vi forføjede os derfor strax til Borgemester Peder Lauritzen, og satte til Skildvagt for Dørren Aage Fendrik og Claus Nielsen, eftersom vi ikke vidste hvor mange Folk Lands-Herren havde i Stuen hos sig. Derefter gik jeg først ind i Stuen, siden Niels Gummelos, og endelig Jens Lauritzen. Jeg tilspurde da strax Lands-Herren, om han vilde have Qvarteer, eftersom han var en Svensk, og alle vi andre vare Danske. Derpaa gav han et stort Skrig, og lod sig falde mellem Bordet og Benken, men han blev af os optagen, og satt for Bordet igien. Paa Bordet laae en stor Pakke Breve, som vare forseglede. Jeg tilspurte ham, hvorfra de Breve vare komne, hvorpaa han svarede, at de vare komne fra hans Herre og Konge i Sverrig, og skulde til Pomern, jeg tog da Brevene til mig, forvarede dem og sagde: De skal til min Herre og Konge i Dannemark. Derefter vilde vi føre ham ud paa Gaden, hvilket ogsaa skeede, og nogle af Rønne Borgere komme os i det samme til Hielp. Lands-Herren Den Svenske Commendant Prindsenskiold blir nedskudt. søgte da at undløbe, hvilket da man merkede, løse en et Skudd paa ham, hvoraf han faldt død ned paa Gaden. Vi beordrede strax 2 Skildt-Vagte ved det døde Legeme for at hindre, at det ikke skulde plyndres, og derpaa søgte efter hans Tienere og andre Svenske, som vare udi Byen, hvilke bleve tagne og satte udi Forvaring. Secretairen og Gefrieren havde forstukket sig saaledes, at man den første Dag ikke kunde finde

dem, men de komme den anden Dag for Lyset, og bleve tillige med de andre arresterede. Prindsenskiolds Legem blev derefter optaget og henbaared til Raad-Huset.

Efter at dette var forrettet, bleve tvende Mænd i Hast affærdigede til Hasle med Begiæring til Landsdommeren Peder Olsen, at han vilde strax lade anholde en af Hasle Borgere, som var mistænkt paa det, at han ikke skulde komme paa Slottet, og der angive den heele Handel, men han var ikke at finde i Huset, hvorudover man lod sig nøje med at sætte Vagt derfor. Derefter gik jeg og Niels Gummeløs ind til Borgemesteren Peder Lauritzen, hvor vi bekomme tvende af Prindsenskiolds Hæste, eftersom vore egne vare gandske trætte, reede saa begge derfra til Nykirke Præste-Gaard, hvor vi strax foranstaltede med Hr. Jacob at der skulde ringes med Klokkerne for at advare Almuen, at møde samme Natt ved Rødtz-Kirke, hvilket strax blev efterkommet. Derpaa begave vi os igien til Hasle, og der forsterkede os saaledes, at vi bleve 16 Mænd til Hæst, reede saa til Rødtz-Kirke til Hr. Povel hvor vi underrettede ham om, alt hvis var passeret, og begiærede at Almuen maatte staa i Beredskab om Natten ved hans Kirke til videre Ordre. Hr. Povel lod strax forsende Bud omkring udi hans Sogn, at Almuen iligemaade paa samme Sted skulde møde; men han turde der ikke lade ringe med Klokkerne, efterdi det var alt for nær ved Slottet. Vi reede videre Adskillige Svenske her og der fanges. 16 Mænd sterke til Hæst fra Hr. Povel ned til Sandemanden Mads Høy, og der bekom til Fange en Svensk Støk-Lieutenant ved Navn Niels Rud, som vilde til Slottet. Da den samme var satt udi Forvaring, begav jeg mig ned til Sandvig, hvor jeg strax om Natten lod reise Almuen der i Byen, reed saa videre til Allinge, hvor mig faldt udi Hænder en Svensk Qvartermester.

Efter at jeg havde forsterket mig med det meste unge Mand-Kiøn udi Allinge og Sandvig, reisede jeg med dem samme Natt forbi Slottet op til Slotts Veyr-Møllen, hvor vi bekomme en Svensk Soldat, som ikke vilde have Qvarter, og derfor blev nedfældet; Mølleren derimod, som havde gaaet de Svenske til Haande, fik Qvarter, efterdi han det begiærede. Da posterede jeg mig ved Veyr-Møllen bag en Busk med Folket, og udsatt Skildtvagt paa de Steder, som jeg vidste at de Svenske kunde [352]undkomme fra Slottet, hvor vi da strax om Morgenen bekomme en Trommeslager med 4re Soldater, som Lieutenanten, der laa paa Slottet, havde udskikket paa Kundskab, hvilke 5 Personer blev gived Qvarter, eftersom de det begiærede. Da komme an Den Borrhingholmske Almue bevæbnes. marcherende Capitaine Niels Gummeløs med Lands-Dommer Peder Olsen og Hr. Povel samt det heele Land-Folk og Hasle Borgerskab, som havde staaet ved Rytz-Kirke om Natten.

Slots-Besætningen mærkede da omsider, at der var Uraad paa færde, hvorudover een af Prindsenskiolds Tienere blev udskikket for at erfare hvad den Samling skulde betyde; men, som han fornam, at vi alle vare bevæbnede, gik han ind paa Slottet igien, hvor han kom i Behold, endskiøndt vi skiøde efter ham. Derpaa blev raadslaget paa hvad Maade vi skulde blive Mestere af Slottet, og blev da besluttet, at skikke et Brev til Prindsenskiolds Frue og Lieutenanten, som vare paa Slottet, hvilket ogsaa skeede ved en Trommeslager, og finge vi strax Svar paa samme Brev. Endeligen ankomme Rønne-Borgerskab tillige med Vester-Herreds Bønder, og conjungerede sig med det Folk, som vi tilforn havde forsamlet. Det Giensvar, som var bragt fra Slottet var af den Indhold, at Besætningen begiærede, 4re af de fornemste, som dette Verk havde anfanget, vilde forføje sig ned til det Huus ved Slottet, hvor Lieutenanten selv fierde vilde møde for at slutte et Forliig, og at afgiøre Sagen saavel mundtlig som skriftlig, hvilket og blev efterkommet af os saavel som af dem.

De 4re af vore Folk vare Borgemester Claus Clausen udi Rønne; Hermand Besætningen paa Slottet Hammershuus overgiver sig. Clausen og Skipper Hans Lauritzen tillige med mig, hvilke strax sluttede en Accord med de Svenske udi Kraft af hvilken den heele Besætning marcherede ned af Slottet, og leverede deres Gevær med Slotts-Nøglene fra sig, saa at vi mod Aftenen den 9 Decembr. toge Slottet i Possession, og bragte Besætningen, som var udkommen mod os, ind paa Slottet igien udi Forvaring under stærk Vagt til den anden Dag, som var den 10 December.

|Efter at dette saa lykkeligen var forretted, blev af samtlige Landets Stænder mig overdragen Militiens Direction, saavel paa Slottet, som over det heele Land, indtil man kunde faa Bud til Hans Kongelige Majest. og derfra anden Øvrighed kunde bekomme.

Den 27 Decembr. kom en Svensk Galliot fra Skaane, hvilken hilsede med sine Stykker uden for Slottet, og blev af mig besvaret. Jeg skikkede strax tvende Mænd ud i en Baad, som skulde spørge, om der var nogen Svensk Officier paa Gallioten eller noget Brev til Prindsenskiold, og i saa fald skulde de strax komme i Land til ham, og tage Brevene med sig, og kom da i Land med samme Baad en Capitaine, som havde sit Folk liggende paa Slottet tillige med en Rittmester ved Navn Gustav Hort; men de havde ingen Breve med sig. Disse tvende lod jeg strax føre til Hr. Povel, og derfra til Hasle, hvor de bleve satte i Forvaring. Jens Koefoeds videre Hurtighed. Derefter bestillede jeg 4 Baade, som skulde roe ud til samme Galliot for at føre Skipperen og Styrmanden ogsaa udi Land, iligemaade for udi Rittmesterens og Prindsenskiolds Navn at befale Lieutenanten med det Rytterie, som var om Bord, skulde følge efter. Herudover komme ungefær 30 Mænd paa Land, og endeligen allersidst Lieutenanten, hvilken førend han foer bort, gav saadan Ordre til de tilbage blivende Corporaler, at de ikke skulde forlade Skibet, førend han skikkede dem Tegn, (hvilket giver tilkiende, at han allerede havde fattet nogen Mistanke.) Dette vilde han ikke bekiende, hvorudover jeg truede ham paa Livet, dersom han ikke gav tilkiende paa hvad Maade man kunde faae de øvrige Folk paa Land. Herudover aabenbarede han det omsider, og flyede mig sin Kniv, som var Tegnet, ved hvilket Middel vi finge alle paa Landet, saa der bleve ikke fleere tilbage uden de, som behøvedes at tage vare paa Hæstene. Men de bleve ogsaa bragte i Land, da vi strax derpaa erobrede Gallioten, hvilken med Danske Folk blev besatt.

Ham gives Interims Commando paa Borringh. Den 29 Decembr. bleve alle Fangerne bragte til Rønne, hvor de bleve forvarede indtil de til Hans Majestet bleve overskikkede med den Hollandske Flode, som havde bragt vore Folk hid |354| til Landet. Jeg selv efter saa vel forretted Sag forføiede mig til Fæstningen igien, hvor jeg førte Commando indtil jeg blev afløst af Commendanten Oberste Michel Ægsten, &c.”

Saavidt af Hr. Baron HOLBERGS Historie.

Bornholm bliver Kongens Arveland tidligere end de andre Provintzer. Efter denne Tildragelse, besluttede Landets Indbyggere at forbinde sig nærmere med det Kongelige Huus, end nogen anden Provintz endnu var forbundet, paa det de deraf maatte nyde desto vissere og kragtigere Beskiærmelse, i følgende Tider. Dette gjorde de ret viseligen, ved at overgive sig paa nye til Kong FRIDERICH III. Saasom til en Arve-Konge, ønskende at være hans arvelig tilhørende Undersaatter, og hvem veed, om ikke deres Eksempel siden, per ideas socias, haver opvakt eller dog bestyrket samme Forsæt, i alle Danske Stænder, paa Rigsdagen til Kiøbenhavn 1660. Imidlertid bør det for følgende Tidens Skyld, ikke glemmes, at Bornholmerne noget tidligere end alle øvrige Danske, have

været det Kongelige Huses Arve-Undersaatter. Deres Brev herom fortienner at anføres og lyder saaledes:

Stormægtigste Høybaarne Fyrste

Allenaadigste Herre og Konning!

Allerunderdanigst herved, giver vi Eders Kongelig Majestæt tilkiende, at eftersom Boringholms Land og vi, den Tiid som fattige Undersaatter til Kongelig Majestæt af Sverrige udi forleden Vinter udi det Freds Fordrag, da imellem begge Rigerne forhandlet blev, til evindelig Eyendom under Sverriges Krone hengiven er, og den 29 Aprilis 1658 den Svenske Lands høvding Johan Printzenskiold, Oberst til Hest, samme Vores Land med Indvaanere er overleveret, og formedelst fornevnte Lands-Høvding og Oberst sig imod os samtlige Indvaanere der paa Landet alt for strengt haver forholdet, og os med ulidelige Plager, (195) Paalegger, og Betyngninger haver tribuleret, som vi ikke længere, uden allerstørste Ruin og Ødeleggelse, haver kunnet udstaae, efter vores sandfærdige publicke Manifestes videre Indhold. Des Aarsager haver vi ved Guds Bistand selv udi Herrens Navn Vaaben taget i Haanden, og den Svenske Magt nederslagen, og fangen taget, og til os Slot og Landet bemægtiget, med alt hvis Stykker og Munition, som den Svenske Regiering der paa Boringholm havde;

Saa over saadan fald, ere vi hidkommen til Kiøbenhavn at søge vores gode og forrige Herre og Konning, Konning FRIDERICH III. Danmarkes, Norges, Wenders og Gothes Konge, i allerunderdanigste Forhaabning, at Hans Kongelige Majestæt af Kongelig Mildhed ville anamme samme tagne Land og Undersaatter, udi Hans Kongelig Beskiermelse og Forsvar, og os fra vore Fienders videre Gevalt ville beskytte og beskieme, saa vi ikke ydermere under deres Aag og Plager skulle geraade eller overleveres, hvorimod vi underskrevne, som nu ere her nærværende tilstæde, som samme Land med haver været at vinde og tage fra Svenskens strenge Aag og Byrde, og vi andre Fuldmægtige paa vores egne, og paa gandske Boringholms Lands og Indbyggeres, Geistlige og Verdslige Vegne, nu hermed samme Boringholms Land, med des Renter og Indkomster, overdrager og hengiver til Hans Kongelig Majestæt og hans Arvinger, fødte og ufødte, for evindelig Arv oh Eyendom at følge. (197)

Hvorpaa vi ydermere ville forskaffe samme Lands Indbyggeres underdanigste Bekræftelse-Brev, naar Gud vil vi kommer hiem igien. Og hermed ønsker Hans Kongelig Majestæt megen Lykke og Velsignelse, at det maa være os til Gavn, Hans Kongelig Majestæt til Glæde og Gode, og Gud allermægtigste til Ære og Behag. Til Vitterlighed, haver vi samtlig dette Gave-Brev med vores egne Hænder underskreven i Kiøbenhavn den 19 Decembris Anno 1658.

Eders Kongelig Majestæts

Troe og pligtige Undersaatter og Tienere.

Paa min egen og menige Boringholms Indbyggeres Vegne, saasom Fuldmægtig derfra certificerer jeg, og efterskrevne mine Landsmænd derfra, med egne Hænder underskrevet.

Madtz Koefod Pedersen

Paa sin egne og Landsens Vegne

Peder Olsen

Peder Jensen.

Moens Tidemand egen Haand

Oluf Andersen egen Haand

Morten Mortensen egen Haand
Hans Christensen egen Haand
Anders Staaale egen Haand

Jens Larsen egen Haand
Jens Jensen egen Haand
Morten Nielsen egen Haand.

Hvor naadig denne frievillige Skiænkelse af Bornholm, saasom et særdeles Patrimonial-Gods, der uden Hielp og Bistand havde befriet sig selv fra fiendtlig Overmagt, blev optaget og anseet af Kongen, det viser følgende Hans Majestæts Declaration.

Vi FRIDERICH III. EC. Giøre hermed alle og enhver, som dette vedkommer, vitterligt, at, eftersom formedelst de sidste til (198) Roeskild med Kongen af Sverrig passerede Tractater iblant andre vort Land Boringholm, tillige med vore samtlige sammesteds boende Undersaatter, til Kongen og Kronen Sverrig maatte cederes og overgives: Og nu samme Lands Indbyggere, for den Svenske Regierings uhørlige procedures og onde Omgiængelse skyld, er bleven høyligen foraarsagede at kaste saadan uvillig Byrde fra sig, hvilket de ogsaa ved Guds Naadige Bistand lykkeligen havde obtineret. Og der ikke alene dem selv, og bemeldte Land Boringholm med deres egen Magt og Styrke fri og frelse gjort, men endogsaa strax derefter ved deres Fuldmægtige bemeldte Land Boringholm med alle sine Rettigheder og Indkomster os, og vore Arvinger overdraget, undergivet, og foræret have, til egen fri Arv og Eyendom at fælde, som bemeldte deres Gave-Brev dateret den 29 December 1658 og Meenige Landets Indbyggere Ædel og Uædel, Geistlige og Verdslige der paa givne Confirmation, dateret den 19 Januarii nærværende Aar, det samme vidtløftigere formælder. Da love, og bepligter vi os hermed for os og vore Arvinger, at vi bemeldte vort Land Boringholm, tillige med vore kiære troe Undersaatter sammesteds, som nu ere, eller herefter kommende vorder, ikke alene vilde tage og annamme, som vi ogsaa dennem formedelst dette vort Aabne-Brevs Kraft, nu have antaget og annammet, under vor og vore Arvingers Protection og Beskiærmelse, dennem imod alle og enhver efter yderste Formue at forsvare, og ved Lov og Ret erholde; Men endogsaa dennem aldrig til vore Fiender de Svenske, som tilforn er skeed, at overgive, (199) og udi alle Maader os mod dennem en naadig og mild Herre og Øvrighed betee og ervise. Til ydermere Stadfæstelse, haver vi dette vort Forsikrings-Brev, med egen Haand underskrevet, og med vort Kongelige Secret bekræftet. Givet paa vort Kongelige Slot Kiøbenhavn den 3 May 1659.

Under Vort Zignet

Friderich.

Anno 1661 saasom næste Aar efter den Kiøbenhavnske FRED, blev Greve Christian Rantzov om Sommeren sendt til Bornholm, deels for at undersøge den paa Slottet Hammerhuus fangne Corfitz Ulfelds og hans Frues Klagemaal over Commandantens General-Major Fuchses Medfart, deels for at tage Landets samtlige Indbyggere i Eed og Pligt, hvorefter Oberste Hans Schröder, siden kaldet Lövenhielm, blev der beskikket som Kongelig Befalnings-Mand, samt Anno 1663 Bornholms Kirker og geistlige Jurisdiction henlagt under Siælends Bispestoel, da det ellers fordem sorterede under Lunde-Stift.

En Svensk Transport Flode Strander ved Bornholm. Én af de merkeligste Hændelser, som siden den Tid have tildraget sig paa Bornholm, var den Svenske Transport-Flodes Skibbrud, i Aaret 1678. Ved Stralsunds Indtagelse, saae de Svenske sig nødt til at forlade den Tydske Bund, men betingede sig i Capitulationen, Kong CHRISTIAN V. frie Søe-Pas for 4 á 5000 Soldater, og det bedste af

deres Artillerie, samt det Pommerske Archiv, med mange flere Kostbarheder. Floden bestaaende af 25 Skibe, stødte an om Natten imellem den 4 og 5 December. Et Skib med 600 Mand slap lykkeligen derfra. Af de andre Soldater meenes 1200 at have sat Livet til. (200) De Øvrige, som vare henved 3000 Mand bleve venligen modtagne og pleyede af Landets Indbyggere, efter at de havde aflagt deres Gevær og overgivet sig som Krigsfanger, hvilket de Svenske ansaae for at være stridigt mod ovenbemeldte Capitulation, og derover førde adskillige Klagemaal, men Bornholmerne meenede, deres Sø-Pas gieltdte ikke til Lands, og at de ikke kunde fortænkes i at have anholdt, som Fanger, det store Mandskab, som i Krigs-Tid satte Fod paa deres Land, og uden at blottes fra sine Vaaben, kunde have spillet Mester hos dem. Nogle overførtes til Kiøbenhavn, andre forbleve der indtil videre.

Ligeledes. Samme Slags Uheld havde en anden Svensk Transport af 3000 Mand, som næste Aar 1679 i Maymaanet skulle overføres til Tydskland. Af dem omkom de halve Deel i Vandet, og de øvrige, som vare 1500 havde ved Skibbrudet sanket saa megen Forkølnelse og anden Sygdom, at de fleste af dem fandt deres Gravsted paa Bornholm, hvilket Land kand altsaa sees, adskillige gange at have været de Svenske en farlig Anstøds Steen, om ikke deres, ligesom Italien siges at være de Tydskes, Kirkegaard.

Curlandske Sø-Røvere finde her deres Grav. Et uvist og alene ved gammel Sandsagn stadfæstet Rygte siger, at fordum noget deslige skal være forefaldet med endeel Curlandske Tropper, som ville bemægtige sig Landet og med Mord og Brand havde holdt ilde Huus, med førend de toge sig vare, af Indbyggerne bleve overfaldne i deres Leyr, og samtligen ihielslagne ved det Bierg Sorte-Muld, hvor man siden nogle gange haver fundet Guld og andre rare Mønter, samt adskillige Krigs-Vaaben. Næst ved er en Eng kaldet Sylten, fordi de dræbte Curlænder bleve der ligesom nedsyltede (*):

(*) En Ung Person af disse Fremmede undkom i Tide, og skiulede sig her paa Landet.

=====

=====